

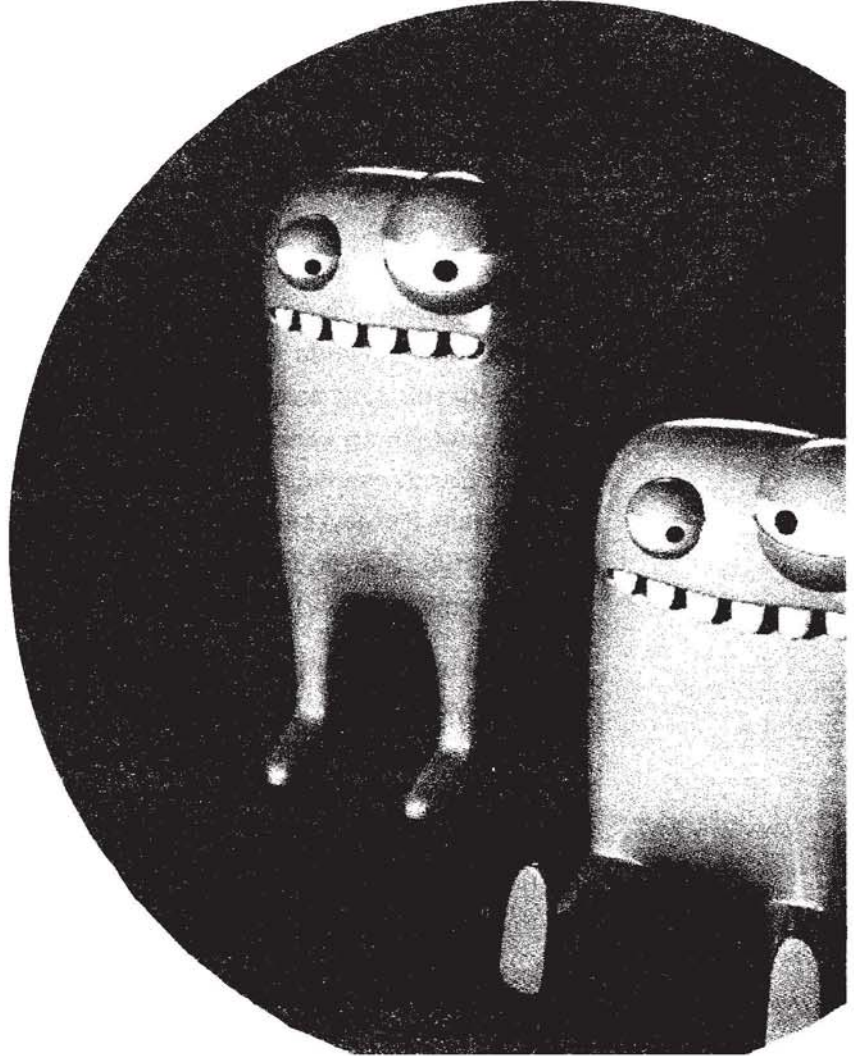
fuzulî şeyler

HASAN KARACA

Dr., Araştırmacı

Giriş

Sevgili okuyucu, bu makalemizde tül perde, balkon, 've' kelimesi, tatlı kaşığı ve dibi yanmış tava gibi fuzulî şeylerden bahsedeceğiz. Eğer bunlar sana pek gereksiz işler ve zaman kaybı olarak görünüyorsa git ve dünyanın büyük meseleleriyle uğraş. Ama bil ki onlarla sadece uğraşacaksın ve asla bir sonuca varamayacaksın. Çünkü küçük ve fuzulî şeylerin aksine büyük ve anlamlı şeyler kendi başlarına kalınca anlamsızlaşıyorlar. Onları anlamlı kılan, birbirlerini karşılıklı olarak güçlendirmeleridir. Bu yüzden sadece uğraşmış olmak kâr kalacak yanına. Doğru, belki bu uğraşından sonra büyük sözler söyleyeceksin, ama bunlar içi boş kelimeler olacak. Bunlar içi hava dolu balonlara benzerler. Büyüklüklerinin hiçbir temeli yoktur. Eğer baloncuklarla oynamak istiyorsan sana bol şans, ben fuzulî işlerime döneceğim.

Birinci Bölüm Küçük Fuzulî Şeyler

Madem yukarıdaki girişime rağmen birinci bölümü okumayı göze aldın, bil ki fuzulî işler küçük ve büyük olmak üzere ikiye ayrılır. İnsanların çoğu büyük fuzulî işlerle uğraşırlar. Bu yüzden ve sadece bu yüzden biz de bu konulara değineceğiz. Küçük fuzulî şeylere gelince, genelde insanlar onları fark etmezler

Tül perde kullanmamak, hem de ışıklar yanıyor olduğu halde ve yatak odasında bile tül perde kullanmamak, Avrupalıların ahlaksızlıklarıyla ilgili bir sorun değil, sadece onların ahlak anlayışlarıyla ilgili bir meseledir.

bile, fark ettiklerinde ise bazen meraklarının uyandığı olur. Fakat sonra attıkları taşın ür-küttükleri kurbağaya değmeyeceğini düşünerek onları unutup giderler. Akşam yataklarına girdiklerindeyse bu işe vakit ayırmamış olmanın huzuruyla uyku denen garip hale geçerler.

tül perdeler, güneşlikler, pencereler, balkonlar

Akşam, Güneş battıktan sonra eve geldiğinde önce odanın ışığını yakarsın, sonra hemen güneşlikleri çekersin. Bunu düşünerek yapmazsın çoğu zaman, alışkanlık haline gelmiştir artık. Gündüz ise tül perdelerini açık bırakmamaya gayret edersin. Güneşlik ismi seni yanıltmasın, esasında Güneşten korumuyor seni, güneşlik seni bakışlardan koruyor. Güneşliği çektiğin an kendini güvene almış oluyorsun. Evinde istediğin an istediğin hareketi yapabilirsin. Perdeyi çekmek sana güven dolu özel hayatını sağlıyor. Perdeyi çektiğin an özel alanını yeniden inşa etmiş oluyorsun.

Sevgili okuyucu, Avrupa'nın büyük şehirlerinde gezdiysen belki fark etmişsindir, birçok evin penceresinde ne güneşlik bulunur, ne de tül. Bu bazen umursamadığın bir durumdur, bazen de hoşuna bile gitmiş olabilir. Bazen de bu Frenklerin pek bir ahlaksız olduğunu dü-

şünmüşsündür. Fakat onları hemen suçlama. Tül perde kullanmamak, hem de ışıklar yanıyor olduğu halde ve yatak odasında bile tül perde kullanmamak, Avrupalıların ahlaksızlıklarıyla ilgili bir sorun değil, sadece onların ahlak anlayışlarıyla ilgili bir meseledir.

Bizim anlayışımızın aksine Avrupalı için göstermek değil bakmak ayıptır. Bu yüzden o, perde kullanmaz, evinin balkonu vardır, açık saçık giyinmesinde bir beis görmez. Fakat perdesiz pencereden içeri bakanlar, balkonları gözleyenler, açık giyineni göz hapsine alanlar ahlaksız davranmışlardır. Burada esasında mahremiyet anlayışında temel bir farktan bahsetmeye başlamış bulunuyoruz. Batılı için herkes kendi özel alanında özgürdür ve bu alanda hareket ederken kimseyi gözetmek zorunda değildir. Uygun olmayan tek şey bir başkasının özel alanına girmektir. Oysa bizde kendi mahrem alanınızda bile komşunuzu, çevrenizi düşünmek zorundasınız, özel alanınız diye umursamaz davranma hakkına sahip değilsiniz. Özel alanınızı üçüncü kişilerin müdahalesine kapatmak zorundasınız. Özel alana müdahale edenler ise korunmuş bir özel alana müdahale ettiklerinden, gerçekten büyük ayıp işlemiş sayılırlar. Öte yandan elbette özel alanın korunmamış olması müdahale hakkı doğurmaz.

Sevgili okuyucu, belki dikkat etmişsindir, Avrupalılar seni ofisinde ziyaret ettiklerinde kapıya vururlar, sonra gel demeni beklerler ve izin almadıkça içeri girmezler. Oysa memleketinde kapını çalanları, sen gel demeden yazihanene girmiş bulursun. Bil ki bu memleketlinin patavatsızlığıyla ilgili değil, tam da az önce ifade ettiğimiz konuyla alakalıdır. Avrupalı, özel alanında tamamen özgür hareket ettiğini düşündüğünden, sana özel alanını ziyaretçiye uygun hale getirmek için vakit bırakmaktadır. Oysa memleketlin, özel alanında bile üçüncü kişilerden korunma tedbirini almış olacağına inanır. Bu yüzden kapıdan

içeri dalmasında bir sakınca yoktur. Yine bu yüzdendir ki bizim medeniyetimiz haremlik diye Avrupalının bilmediği ve asla anlayamayacağı bir alan inşa etmiştir. Haremlik, kişinin üçüncü kişilerin izinsiz girmeyeceğini bildiği alandır. Fakat yine de onu da korur, selamlığa uğramadan haremlığe geçemezsiniz, girişi - kapı açık olsa da - içerinin görünemeyeceği bir şekilde inşa edilmiştir.

Şimdi anlamalısın ki Batılı, hanımların tesettürlü gezmesini asla anlayamayacaktır, tıpkı senin onların göbeklerini açıp gezmesini anlayamayacağı gibi.

ve

Batılıların pek önem verdiği resim sanatının önemli bir temsilcisi olan Kandinsky 've' başlığı altında ilginç bir makale yazmıştır. Ressam, makalenin başlığının tam aksine içeriğinde yüzyılları kıyaslamak kadar cesur bir teşebbüste bulunur. Ona göre 19. yüzyıl en iyi 'veya' kelimesi tanımlıyor, oysa 20. yüzyıl 've' kelimesi tanımlamaktadır. Her şeyin yan yana olması, farklılıkların bir arada olması, aynı anda bulunması yirminci yüzyıla ait bir algıdır. 19. yüzyıl ise zıtlarla düşünür. Batı tefekkürü hakkında biraz okumuşluğun varsa bu iddianın tek sahibinin bir ressam olmadığını, ondan önce Kierkegaard, ondan sonra ya Gasset veya Paz gibi adamların da benzer tezleri olduğunu, son yıllarda ise kendilerine postmodern diyen bazı mütefekkirlerin tamamen bu nazariye üzerine hareket ettiğini bilirsin. Fakat biz bu büyük nazariyeler ve mütefekkirlerin üzerine konuşmayacağız. Biz başlığımıza sadık kalıp tüm bu söylenenler arasında en fuzulî duran "ve" bağlacına, hem de sadece bağlaç olma özelliğine değineceğiz.

Batılılar arayı tanımlayan kelimelere ve terkiplere özellikle son dönemde pek önem vermeye başladılar: Kültürler arası, ve/veya, uluslararası, diyalog, dil felsefesi, etkileşim, entegrasyon vs. Belki Kandinsky makalesinin başlığını 've' diye koymakla bütün bunları

özetleyen bir kelimeyi seçmişti. 'Ve'yi seçmek ise Batılıya hep bir kazanım olarak yansıdı, Batılı da bunu böyle yansıtmıştı. Şüphesiz 'veya'ya göre 've' bir kazanım sayılabilirdi. Fakat 've'yi kıyaslayacağımız tek kavrama biçimi 'veya' değildi. Çağları bağlaçlarla anlatmanın doğru olup olmadığı, bağlaç yerine ne gibi alternatiflerin bulunduğu sorusu, Garbın kendine hiç sormadığı veya sorsa da cevaplamaya değer bulmadığı, cevaplamaya değer bulsa da bunu gururuna yediremediği bir soruydu. Oysa biz tam da bu sorunun cevabını arayacağız ve böyle basit işlerle uğraşmaya erinmeyeceğiz.

Aslında her şey çok mantıklı başlamıştı. Yunanlıların Makedon kanı taşıdığı için pek de sevmedikleri, ama bu bağı yüzünden de kolunu şarkın ve garbın dört bir yanına uzatmaya muktedir olan, böylelikle dünyanın fikir hazineleri üstüne oturup kendinden sonra gelecek insanların düşünme biçimlerini etkileyecek eserler ortaya koyan Aristo adında bir zat, eşyayı birçok kişiyi birçok yüzyıl tatmin edecek şekilde açıklamıştı. Malum olduğu üzere Aristo döneminde her ne kadar hareketliliği-

Bizim medeniyetimiz haremlik diye Avrupalının bilmediği ve asla anlayamayacağı bir alan inşa etmiştir. Haremlik, kişinin üçüncü kişilerin izinsiz girmeyeceğini bildiği alandır.

le dillere destan olacak bir hükümdar cihana çıkmışsa da zaman bugün olduğu kadar hızlı akıyor, insanlar bugünkü kadar hareketli olamıyorlardı. Bu durağan hayatta, üstelik hükümdar başarıdan başarıya koşarken, hareket üzerine bir felsefe kurulması da pek beklenemezdi. Nihayet Aristo da varlık üzerine felsefe kurdu. Esasında kendinden öncekiler de bunu yapmıştı. Fakat Aristo daha sistematik, daha titiz, imkanları daha bol bir işçiydi. Aristo varlık üzerine konuşurken tabii ki duran ve durağan varlık üzerine konuşuyordu. Her şeyin hareket ettiği gerçeğini bilmesi ve kendinden önce bu sözü ciddi ciddi hayatının

merkezine oturtan bir düşünürün çıkması, gördüğümüz eşyanın nihayette durduğu gerçeğini değiştiremezdi. Aristo'ya ilk darbe kendinden çok sonraları, canlarını başlarını keşifleri için feda eden insanlar tarafından geldi. Birisi dünyanın durmadığını söyledi, diğeri fezanın durmadığını. Sonra saatleri ayarlama

Batı 've' sözcüğüne sarılarak yoluna devam ederken, hem varlıktan, hem hareket ve eylemden kopmuş bir vaziyette sadece eşyanın arasındaki bağlantılara takılmıştır.

enstitüsünün en yetenekli mensubu olabilecek nitelikte bir Alman, aslında tüm bu eşyanın insanın bakmasıyla da yakından ilişkili olduğunu söyledi ve bir anda 'nefsine dön' diyen meşayih gibi insanların boynunu büktü. Fakat son vuruş olayın tamamen dışında olması beklenen ve asıl konusu camid varlıklar olan Heisenberg adında bir kaşıftan geldi. Hareket ve varlık arasında önerdiği fizik kuralı bütün bir rönesansın, romantizmin, bütün şarkiyatçılığın varıldığı ve varacağı son noktaymış gibi etki yaptı ve Kandinsky'yi haklı çıkardı.

Aslında Heisenberg sadece neyi göremediğimizi söylemişti ama olsundu, göremediğini görebilmek ferasetti. Zikretmemiz gereken bir kişi daha var, adı 20. yüzyılın meşum olaylarına da karışmış olmakla birlikte, yine 20. yüzyılın en büyük kafaları arasında sayılan Heidegger. Esasında varlıkla zamanı ve zamanla varlığı ilişkilendirmeye kalkarken, hareketi ön plana çıkarmaya çalışan kişi belki de oydu. Ne var ki onun fikriyle eş zamanlı gelişen bir başka nazariye, ölümünden sonra onu da yorumlamaya kalkışınca Heidegger'in işaret ettiği nokta gözden kaçmıştır. Dil felsefesi varlıktan eyleme geçilebilecek bir noktada, eşyadan bağlaca geçme yolunun kapısını iyice aralamıştır. Buna fizik başta olmak üzere diğer bilim dalları ve Heidegger'in eserini tamamlamadan ölmesi de destek verince, Heidegger imkanı şimdilik yitirilmiş oldu.

Sevgili okuyucu, sana küçük fuzulî şeylerden bahsedeceğime söz verdim, fakat görüyorsun ki küçük diye nitelediğin o 'şey'lerin arkasında bazen derin mevzular yatabiliyor. Şimdi Batı 've' sözcüğüne sarılarak yoluna devam ederken, hem varlıktan, hem hareket ve eylemden kopmuş bir vaziyette sadece eşyanın arasındaki bağlantılara takılmıştır. Bu yüzden de diyalog onun vazgeçilmez kurtuluş yolunu belirtir.

Eşyanın arasındaki bağlantı esasta ne eşya hakkında, ne de eylem hakkında fikir verir. Dil felsefesinin vardığı en büyük sonuçlar, çoğu zaman eşyaya irca edilemez durumdadır. İnsan psikolojisi hakkında fikir verir gibi olsalar da temelde insan psikolojisini de bir diyaloga indirgemiş oluyorlar. Bağlaçlara takılan bir düşüncenin de medya, sinema, radyo, telefon, araba ve uçak gibi ürünlerde en başarılı meyvesini vermesi artık kimseyi şaşırtmamalı.

tatlı kaşığı, yağ bıçağı

Cüzdanınızın ağzını açıp az çok marka olabilmemiş bir Avrupa restoranına giderseniz, önünüze gelecek çatal, bıçak, kaşık ve sair kap kaktan yemekleri görmeden dahi karnınız doyacaktır. Zaten böyle bir restorana acıkmış olduğunuz için veya sırf yemek yemek için gidiyorsanız, baştan usûl hatası yapmış olursunuz. Bu restoranlara sadece az önce bahsettiğim ve önünüze gelebilecek her yemek için ayrı ayrı dizilmiş aletleri kullanmaya gelmiş olmalısınız. Tabii ki bunu bir sohbet esnasında yapmanız daha az göze batmanıza sebep olur. Bu arada yemek yemenizde de bir sakınca olmadığı açıktır. Az sonra garson gelip önünüzde duran muhtelif bardaklara muhtelif içki ve içecekler dolduracaktır. Hangi içeceğin hangi bardakta içildiğini bilmeniz ne kadar zevkli bir insan olduğunuzu gösterir. Tabii iç içe dizilmiş tabakların her birinin de ne işe yaradığını peşinen öğrenmenizde fayda var. Esasında bunların bir kısmını kendi evinizden tanıyor olabilirsiniz. Tatlı kaşığı, çorba kâsesi

gibi aletleri kullanmışsınızdır, fakat önünüzdeki bu cephane karşısında evde kullandıklarınız sadece az gelişmiş ve dahi barbar bir geleceğin evladı olduğunuzu gösterir. Böyle bir restoranda elleriyle yemek yiyenleri aklınıza getirmeniz ise yüzünüzü kızartması gereken koca bir ayıptır.

Oysa içinde bulunduğunuz restoran, o restoranın sahibinden tutun temizlikçisine kadar tüm çalışanları ve içinde yemek yiyen herkes bundan, fazla değil, iki bilemedin üç Galapagos dev kaplumbağası nesli önce elleriyle yemek yiyen insanların torunlarıdır.

Oradan bu noktaya gelmenin serüvenini Elias uzun uzadıya anlattığından ve bu kitap da birileri tarafından çok da başarılı olmamakla birlikte Türkçe'ye kazandırıldığından biz serüveni yinelemeyeceğiz. Fakat Elias'ı tedkik edince göreceksiniz ki bu medeniyet dedikleri canavar esasında araç çoğaltmaktan başka bir şey değildir. Aracı sadece somut aletler olarak değil her anlamda anlarsak, meramımız daha iyi ifade edilmiş olacaktır. Örneğin, değiş tokuş yerine para aracının girmesi, bir yere gitmek için kullandığınız araçları, uzaktan kumanda, bir adama bir şeyi anlatmak için girdiğiniz dolambaçlar ve kullandığınız söz araçları, eskiden doğumuyla belirlenen hükümdarın artık araya bir sürü araç sokularak seçilmesi. Misalleri çoğaltabilirsin sevgili okuyucu. İşte bazen, tıpkı az önce çıktığımız restoranda olduğu gibi araçlar o kadar çok oluyor ki amaçlarımızı yitiriyoruz. Bana sorarsan Batı baştan ayağa bu çıkmazın içindedir.

kanserojen kadınlar

Konuştuklarında dillerini, yazdıklarında reçetelerini anlamadığımız tabipler bazen hane hayatımızın en basit meselelerine müdahale etmeye kalkışırlar. Bunların evimize girmesi ise çoğu kez medya denen mutlak araç sayesinde gerçekleşir. Sabah, öğle akşam ne yiyeceğimizden tutun da elmayı soyup soymayacağıma kadar, dünyanın öteki ucunda yaşa-

yan, adını hiç duymadığımız ve yüzünü ancak ahirette - o da bir ihtimal - göreceğimiz, tıpta uzmanlığı yine haklarında hiçbir bilgiye sahip olmadığımız 'otoritelerce' onaylanmış kişiler karar vermeye kalkışmaktadır. Üstelik bu adamların şu anda tavsiye ettiklerini bir süre sonra neshedip bilimde gelişme diye adlandırdıkları girift durumu gerekçe göstererek tam zıddını söylemeyecekleri ve bunu söyledikten sonra da yine eski görüşlerine dönmeyecekleri de daima gayb haberlerinden biri olarak kalacaktır.

Malumdur ki ülkemizin bazı yörelerinde ve tarihimizin bazı dönemlerinde bazı adamlar eşlerini tavanın dibini yaktıklarından dolayı üstelik bu konuda nazil olmadığı son dönemde iyice milletin belleğine yerleştirilmeye çalışılan bir ayete dayanarak darp ederlermiş. Asrımızda asrî insanlar bunu kadınların ezilmesi olarak değerlendirmektedirler. Ancak şu bir ha-

O restoranın sahibinden tutun temizlikçisine kadar tüm çalışanları ve içinde yemek yiyen herkes bundan, fazla değil, iki bilemedin üç Galapagos dev kaplumbağası nesli önce elleriyle yemek yiyen insanların torunlarıdır.

kikat ki asrî tabipler yanmış yemeklerin ne kadar ölümcül olduğunu objektif bilimsel verilere dayanarak ispat etmişlerdir. Yanmış et, ekme ve sair gıdalar kanserojendir. Şimdi sırf kanserojen madde ürettiği için bir kadın veya bir erkek veya herhangi bir başka mahlukat dövülmeyi hak etseydi, önce sigara üreticilerine saldırmamız gerekirdi. Fakat meselemiz bu değil, burada dövme, tava ve kadın arasındaki münasebette kadın hakları savunucularının ve bunlardan etkilenerek kendilerini asri olarak görenlerin tava kısmını gözden kaçırdıklarına değinmek istiyorum. Şimdi Türkiye'de dayak yiyen kadınlar var. Bu gerçek hayatta karşılığını bulan bir önerme midir? El-

bette Türkiye'de dayak yemiş olduğu her halden belli bir yığın kadın var. Fakat bu kadınlar sadece kadın olduklarından, ya da daha az insan olduklarından, ya da erkekler onları hegemonyaları altına alıp bir tür köle olarak gördüklerinden, ya da toplumun ataerkil olmasından, ya da Havva'nın zaten sonradan ve üstelik Adem'in ege kemiğinden yaratılmış olmasından veya feminizmin şimdiye kadar kendini gösterememiş olması ve bunun sebebinin de yine erkeklerin kurduğu yapılar olmasından veya erkek kadın arasındaki sosyolojik konumlandırmalardan ve nihayet Tanrı'nın erkeklere bu konuda iltifat etmiş veya müsamaha göstermiş olmasından kaynaklanmıyor. Anlayacağın sevgili okuyucu, bu dayak meselesi... bu arada dayak derken sadece şiddet içeren bir eylemi kastetmediğimi, bilakis kadını ezmeye veya aşağılamaya yönelik her tavır kastettiğimi anladığımı umuyorum. Anlayacağın bu kadının statüsü meselesi sırf kadının

Hasılı Türkiye'de kadın ezilmiyor, Türkiye'de birbirleri üzerinde egemenlik sağlamaya çalışan ve bunu yaparken bazen de haksız yollara başvuran insanlar var. Avrupa'da böyle insanların olmadığını sanıyorsan yanılıyorsun.

kadın, erkeğin de erkek olmasından doğan bir sorun değil. Burada asıl bakılması gereken nokta tava ve yemeğin yanmış olması. Çünkü bu kanserojen maddelerdir ki kadınla erkeği birbirine düşürmüştür. Onlar olmasa ataerkillik, ezilmişlik olmayacaktı. Hasılı Türkiye'de kadın ezilmiyor, Türkiye'de birbirleri üzerinde egemenlik sağlamaya çalışan ve bunu yaparken bazen de haksız yollara başvuran insanlar var. Avrupa'da böyle insanların olmadığını sanıyorsan yanılıyorsun. Sonra Avrupa'da erkek kategorisine mensup elemanların kadın kategorisine mensup elemanlar üzerine egemenlik kurmaya ve bunu yaparken şiddete baş vur-

maya kalkışmadıklarını düşünüyorsan yine yanılıyorsun. Aradaki fark nedir ben sana söyleyeyim: Medya. Yani olayı nasıl anlattığıdır. Avrupa'da aile içi şiddetin en önemli sebebi alkolken, Türkiye'de aile içi şiddetin en önemli sebebi kadının statüsüdür. Oysa aile içi şiddetle karşılaşılacak ailelerde, hem Türkiye hem de Avrupa'da alkol sorunu, maddî imkansızlık ve dibi yanmış tavaların bulunduğu, ispatı kabil bir önermedir. Bu yüzden sevgili okuyucu doktorların tavsiyelerine uy ve kanserojen maddelere dikkat et.

düğüm

İmdi sevgili okuyucu, diyeceksin ki kadın konusuna nereden geldin. Daha fazlasını da diyeceksin, mesela bu kadar konuyu bir arada nasıl anlatıyorsun, bu kadar gevezeliğe bu kadar boş lafa ne hacet. Derim ki: "Sen baştan uyarılmıştın. Böyle düşündüğün halde buraya kadar bu makaleyi okumuş olman senin hatan." Unutma, bu şeytanın cehennemliklere vereceği cevabın aynısıdır.

Fakat madem bunları gevezelik olarak nitelendiriyorsun, gel sana insanlığın büyük meselelerinden bahsedeyim de gönlünü almış olayım.

İkinci Bölüm

Büyük Fuzulî Şeyler

Şimdi sana süslü püslü elbiseleriyle arzı endam ettirdikleri, haklarında en ufak bir olumsuz imanın bile bir sürü tepkiler doğuracağı ve dahi senin bile onlar üzerinde bir olumsuzluğun olmasının imkanını aklına getirmediğin kavramların hassu'l- havasları hakkında konuşacağım. Malumdur ki şeyhi uçuran mürididir. Aynı bunun gibi havası havas yapan çoğu zaman avamdır. Kavramlara da değer yükleyen neticede insanlardır. O halde, sevgili okuyucu, pek makbul saydığımız kavramların değerlerini bir tahlil edelim, bakarsın altın sandığımız gümüş, gümüş sandığımız bakır çıkar.

aydınlanma

Aydınlanma, sadece Avrupa tarihinin önemli bir dönemini betimlemekle kalmıyor, aynı zamanda Batı'nın bütün dünyaya yaymak için canhıraş bir çabayla uğraştığı değer olarak da karşımıza çıkıyor. Daha önce Osmanlı nasıl ilayı kelimetullah için tüm dünyaya sesini duyurmaya çalıştıysa, şimdi Batı benzer bir heyecanla aydınlanma ateşini dünya kamuoyuna duyurmak, dahası yaşatmak istiyor. Fakat nedir bu aydınlanma? Bu soruyu aydınlanma çağını bizzat yaşayan münevverler de kendilerine sormuş ve bunlardan biri şu cevabı vermişti: "Aydınlanma, kişinin kendi sebep olduğu reşit olmama halinden kurtulmasıdır. Reşit olmama, kendi aklını başkasının yardımı olmaksızın kullanamama durumudur."¹ Bu düşünür aynı eserinde insanlara cesaretlerini toplayıp akıllarını kullanmayı da önermiştir.

Günümüz insanının kulağına hoş gelen bu sözler, o devirde yaşayan bir manastır mensubunun kulaklarında tam bir sivrisinek vızırtısı etkisi yapıyordu. Zaten bir başka bilgenin de insanları tembellikten uyandıran bir sinek olmak istediğini söylediğini hatırlayalım. Bu manastır mensubu bu sineği, bir sinek savarla yok etmek için varını yoğunu verirdi ya, manastır mensubu olması hasebiyle varı yoğu olmaması gerekiyordu. Peki manastır mensubu ve onun sadece bir parçası olduğu kilise, aklını kullanmıyor muydu da akli kullanmayı öğütleyen kişilere karşı hoşgörüsüz davranıyordu. Bunu herhalde hiçbir akıl sahibi - bundan siyasî vb. bir çıkarı olmadığı sürece - iddia etmeyecektir. O halde mesele akılların nasıl, nerede ve ne şekilde kullanılması mıydı? Yani kilise aklınızı bir yere kadar kullanın, sonra da aklınızı başınıza devşirip elinizi vicdanınıza koyup tevekkül edin ve bazı hususlarda kalbinizle hareket edin mi diyordu? Şüphesiz kilise bunu diyordu, fakat bunu tek söyleyen kilise olmadığı gibi, asıl mesele de bu değildi. Asıl mesele aklını kullan diyen ki-

şilerin, aklını kiliseye ve biraz daha ileri gidenlerin, dine ve bundan da ileri gidenlerin her türlü dogmaya karşı kullan demeleriydi. Yani reşitlik dogmalardan kurtulma ve kafasına göre yaşama anlamına geliyordu. Kilise haklı olarak bunun bir başı bosluğa götürdüğünü iddia etmiştir ve bu iddia en somut örneğini, konuştuğunda herkesin huzurunu terk ettiği, öldüğünde kimsenin tanımadığı veya tanımak istemediği, sürekli kafasını kullanan, sürekli baş ağrısı çeken ve sürekli bu baş ağ-

Asıl mesele aklını kullan diyen kişilerin, aklını kiliseye ve biraz daha ileri gidenlerin, dine ve bundan da ileri gidenlerin her türlü dogmaya karşı kullan demeleriydi.

şilerine karşı kendi ilaçlarını kendisi üreten, özgür düşüncüyü had safhaya taşımak için her türlü dogmaya ve bhusus kiliseye ve Hıristiyanlığa savaş açmış ve tam da bu savaşı yüzünden Hıristiyanlığa derinden bağlı olan ve nihayet bu bağı koparmak için kaleme aldığı Deccal kitabını yazarken bağla birlikte aklını da yitiren bir şairde bulmuştur. Ne var ki iddiasında haklı olsa da kilisenin de asıl meselesi bu değildi. Asıl mesele bir anda maddî olanakları sayesinde geleneksel hiyerarşinin dışına çıkan ve sonradan fukara bir adam tarafından ebediyen burjuva yaftasını yiyen şehirli bir sınıfın, kendi hareket alanlarını sınırlayan geleneksel hiyerarşiye başkaldırmaları ve bunu meşru bir zemine oturtma çabalarıdır. Bu sınıf mevcuda tümüyle başkaldırmak zorunda olduğundan ellerinde - kimseyle paylaşmayacakları sermayeleri dışında - sadece kendileri, yani insan kalıyor. İnsan da hayvanı natika olduğuna göre, nutuk üzerinde bir kurgu yapmak ilk akla gelen yol olsa gerek. Dolayısıyla aklını kullanmaya cesaret et sözü, aslında bir iktidar savaşının sloganı olmaktan öteye geçmiyor. İlginçtir ki tam da bu 'akıl ve dogmanın' iktidar savaşına katılan Fransız İhtilal'i halkı-

nın, ihtilali gerçekleştirirken en az kullandıkları organları beyinleri, en az kullandıkları melekeleri de akılları idi. Zaten karınlarında hissettikleri boşluk, beyinlerindeki boşluğu bastırıyordu. Bugün bu savaştan çok uzak kaldığımız için, daha doğrusu içinde bulunduğumuz halde fark etmediğimiz ve kendimizden uzak düşündüğümüz için, aklını kullanma çağrısı bizim gibi akıl sahibi insanlara hikmet ve erdem dolu bir söz olarak geliyor. Aslında Kant da bu sözü telaffuz ederken, kime ne diye hizmet ettiğinin pek farkında değildi. Sözü'nün kalıcılığı ve etkisi de buradan doğuyor.

Aydınlanmaya göre saf akıl, ipi salıverilmiş akıldır. O bir şeyin etrafında konuşlanmaz, her şeyi kendi etrafında konuşlandırır.

Daha sonra iktidar kavgası bir yandan farklı bir düzlemde devam ederken, akıl başını alıp kendi kavgasını sürdürmeye başladı. Böylelikle aydınlanma sanki aklın bağımsızlık savaşı gibi bir kahramanlık öyküsüne dönüştü. Tarihi olayların zaman zaman efsanelere dönüştüğü malumdur ve garipsenecek bir husus değildir. Bu yüzden aklın kendine bu vakıalardan bir pay çıkarması da eleştiri konusu olmamalı. Asıl eleştirilmesi gereken belki aklın, kendini tanımlama biçimidir. Daha doğrusu kendilerini tam da bu akla sahip olan kişiler akıllarını belirli bir şekilde tanımlamışlardı.

saf aklın eleştirisi

Kant saf aklın eleştirisini yazarken hangi akli eleştirdiğini ve böylelikle hangi akli yeniden inşa ettiğini elbette iyi biliyordu. Onun bu tanımı, gelecek nesilleri de büyük ölçüde etkisi altına aldığından, kendisini bu konuda bir dönüm noktası olarak görenler var. Kant kendisi de bu dönüşümün farkındaydı. Ancak Kant'ın da bir parçası olan 'aklı merkeze alma süreci' bunu yaparken aklın bizzat kendisini dönüştürdüğünü çoğu zaman gözden kaçırıyordu.

Yani aydınlanmanın asıl yaptığı iş, aklın tanımını değiştirmek iken, bu çoğu zaman sadece akli merkeze oturtmak meselesi olarak algılanmış ve yorumlanmıştır. Bu önemli bir farktır. Var olan bir akli merkeze oturtmak aydınlanmanın sadece en yüzeysel eylemidir. Oysa aydınlanma var olan akli dönüştürmüştür. Bu yeni akıl, eski akli akıldan saymamaya başlamış ve böylelikle tam bir sessiz ihtilal gerçekleştirmiştir. Eski akıl, kilisenin ve feodal sistemin hakim güçlerinin pekala onaylayabileceği, tabiri caizse kendini sağlam bir kazığa bağlanmış akıldır. O bir anlamda kilise öğretisi ve Tanrı inancı etrafında şekillenen, dünyayı bu kurgu üzerinden algılayan akıldır. Aydınlanma ve modernite bu durumu dogmaların zincirine bağlanmışlık olarak tanımlar ve bu yüzden böyle bir akli reşit saymaz. Aydınlanmaya göre saf akıl, ipi salıverilmiş akıldır. O bir şeyin etrafında konuşlanmaz, her şeyi kendi etrafında konuşlandırır. Görüldüğü üzere, akli bu şekilde merkeze almak, başlı başına onu yeniden tanımlamaktır. Merkezdeki akıl, kendisine, yani kendisini taşıyan özneye hizmet eder ve afa-kî eşya, kurum, düşünce ve dogmalara hizmet etmez. Bu yüzden o rasyoneldir. Zaten batılılar ona ratio derler. Malumdur ki rasyonel, iktisatta verimli demektir, yani en az emekle en yüksek getiriyi elde etmek demektir. Modern akıl nihaî olarak tam da budur: Bireyin kendisine getiri sağlaması. Nitekim Weber gibi sosyologlar da insan eylemlerini dörde ayırıp en üst düzeyi rasyonel eylem olarak tanımlamışlardır, fakat şimdi bu konuya gireceğimi sanıyorsan yanılıyorsun.

liberté, égalité, fraternité

Kendine en büyük verimi sağlamaya çalışan birey, doğal olarak kendine en büyük verimi sağlamaya çalışan öteki bireyle yer yer rekabet içinde yaşayacaktır. Bu rekabetin ne boyutlara ulaşacağı modernitenin kurucu mitolojilerinde anlatılmıştır. Burada, sevgili okuyucu hemen itiraz edip, 'modernite mitolojiye karşıdır ve dolayısıyla onun kurucu mitolojileri

olmaz' demen gerekiyor. Fakat yanılıyorsun, her toplum kendini inşa için bir başlangıç veya kurucu mitolojiye ihtiyaç duyar. Bu mitolojinin anlattığı hikayenin, gerçek dünyada vuku bulup bulmadığı ise önemsizdir. Bu meyanda Adem ile Hava, tufan gibi kıssalar birçok toplumun kurucu anlatısını teşkil etmektedir. Modernitenin kurucu anlatısını ise yine moderniteyi kuran kafalar aktarmaktadır. Burada sadece tanınmış iki isimden bahsedeceğim, biri kitabına cehennem zebanısından aldığı bir isim takmış, diğeri sürekli takip edildiğini düşündüğünden tüm arkadaşlarından olmuş bu düşünürler, aynı kurucu öyküyü bize aktarmaktadırlar. Bu öyküye göre insanlar doğal ortamlarında tamamen özgürdürler. Burada doğal ortam hayalî bir dünyadır ve aslında Adem ile Hava'nın bulunduğu cennet bahçesi gibi bir yerdir, yani dünyada mı ahirette mi yoksa başka bir yerde mi belli değildir. Bu ise tipik bir mitoloji ögesidir. Bu mutlak özgürlük alanında insanlar kendi menfaatlerini önceliklerinden birbirleriyle rekabet ve hatta çatışma içindedirler. Bu rekabet 'doğal ortamda' fesat çıkarmaya ve birbirlerinin kanını dökmeye kadar gidebilmektedir. Özgürlük adına güçlü olan güçsüzü yok etmekten çekinmez. Esasında herkes birbirinin kurdudur, yani karşısındakini çiğ çiğ yemek için beklemektedir, yeter ki menfaati olsun. Bu durumda doğal ortam, yani cennet bir kargaşaya dönüşür ve normalde mutlak özgürlük bireyin lehine bir durum iken, her bir bireyin aleyhine dönmeye başlar. Dolayısıyla bireyler menfaatleri bunu gerektirdiği için özgürlüklerinden bazı fedakarlıklar yapmak suretiyle hayatlarını garanti altına alırlar. Fakat garantörleri her bir bireyden daha güçlü üçüncü bir şahıs olmalıdır. İşte kurucu mitoloji anlatıcılarından Thomas Hobbes bu üçüncü şahsın adına Leviathan, yani bir tür cehennem zebanisi der, çünkü o mutlak otoritedir. Diğer anlatıcı olan Rousseau ise, insanların vicdanına biraz daha güvendiğinden bu cennette yaşayan insanların bir

araya gelip kendi aralarında bir toplum sözleşmesi yapacaklarına inanır. Böylelikle bugün devlet dediğimiz yapılanma ortaya çıkar. Hobbes'un aksine Rousseau'nun önemli bir sorunu daha vardır: İnsanların menfaati gerektirdiğinde toplumsal sözleşmeyi ihlal etmeyeceklerinin hiçbir garantisi yok. Rousseau bunu çözmek için önce toplumsal sözleşmeye, 'sözleşmeyi ihlal etmek yasaktır' gibi bir madde koymaya karar verir, sonra bunun pek zekiçe olmadığını fark edip din türü bir inanışla bu sözleşmeye inanılması gerektiğini savunmaya başlar. Sonuç itibarıyla ulus devleti ve onunla ilgili tüm unsurların kurucu mitolojisi bu şekilde inşa edilmiş olur.

Sevgili okuyucu hemen itiraz edip, 'modernite mitolojiye karşıdır ve dolayısıyla onun kurucu mitolojileri olmaz' demen gerekiyor. Fakat yanılıyorsun, her toplum kendini inşa için bir başlangıç veya kurucu mitolojiye ihtiyaç duyar.

Görüldüğü üzere kurucu mitolojide birkaç ana unsur var: (1.) Herhangi bir sınır olmaksızın, herkesin istediğini yapabildiği mutlak *özgürlük*, (2.) dolayısıyla kimsenin bir başkasına göre üstünlüğü olmayan ve tüm insanları şamil *eşitlik* ve (3.) bunun sonucu olarak bir sözleşme altında gerçekleşen *kardeşlik*, yani Frenkçe lisan ile *liberté, égalité, fraternité*.

Son

Sevgili okuyucu, biraz daha devam edersem tüm baloncuklarını patlatmış olacağım. Ama bunu yapmayacağım, çünkü biliyorum, hemen kalkıp en yakın alışveriş merkezinden kendine yeni balonlar alacaksın. Çünkü sen onlardan ayrı yaşayamazsın, onlar da sensiz var olmazlar. Oysa sadece şişmiş balonlar patlar. ■

dipnot

¹ Kant, Immanuel, Beantwortung der Frage: Was ist Aufklärung, Berlinische Monatsschrift, 12/1784.